

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ЗАСОБИ ЗНИЖЕННЯ МОВИ І СТИЛЮ В ДРУКОВАНИХ ЗМІ

У статті описано роль та перспективу використання розмовної мови для динаміки розвитку літературного стандарту, розглянуто шляхи поповнення жаргонної розмовної лексики та причини її входження в друковані ЗМІ; з'ясовано природу просторіччя як пейоративного засобу; роз'яснено таке поняття, як обценізм, його входження у структуру газетного дискурсу; визначено функціональне значення лайливої лексики; зроблено висновки про вплив публіцистики на мовні реалії.

Ключові слова: літературна мова, розмовна мова, жаргонна лексика, обценізми, пейоративні засоби, газетний дискурс.

Постановка наукової проблеми та її значення. У зв'язку зі змінами, які відбулися в житті суспільства за останні десятиріччя, змінилося і співвідношення нормативних і ненормативних елементів у мовленні, причому мовна норма стає менш стійкою, а можливості використання лексичного складу мови більш варіативне. Сучасні ЗМІ стали основним джерелом вивчення стану мови, оскільки саме ця функціональна ніша дає змогу простежити механізми складного взаємозв'язку мови, суспільства та особистості. У просторі цього взаємозв'язку виникають нові нормативні критерії, що свідчить про формування нових уявлень про мовну норму: від норми як правила для всіх – до норми, яка враховує динамічність комунікативних ролей, розмаїття ілокутивних установок суб'єктів спілкування в усіх сферах. Тому головним завданням українського мовознавства на сьогодні є потреба відновити природні стихійні форми побутування мови, які проектується на парадигму комунікативної потужності української мови, без чого немислиме її утвердження як державної.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Мова як основний засіб комунікації миттєво зреагувала на ті зміни, які відбулися в сучасному суспільстві, що позначилося на розвитку української мови насамперед в аспекті відмови від усталених формул тоталітарного дискурсу та помітної активізації тих засобів комунікації, що адекватні розмовним стилям спілкування. Експресивна функція мови набуває нових проявів у вживанні стилістично зниженої лексики, яка має потужний експресивно-емоційний потенціал. Дослідженню цього шару лексики, умови її функціонування в сучасному газетно-публіцистичному дискурсі присвячено численні праці вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема, в україністиці цей напрям репрезентують С. М. Андрусів, В. В. Балабін, А. В. Березовенко, Б. О. Коваленко, С. А. Мартос, М. І. Навальна, А. Р. Семів, Л. О. Ставицька, О. О. Тараненко; на

матеріалі російської мови в Україні – Л. А. Кудрявцева, Л. М. Синельникова, І. О. Соболева та ін.

Однак, незважаючи на значну кількість досліджень стилістично зниженої лексики, її функціональну природу все ще до кінця не розкрито.

Мета і завдання статті – з'ясувати семантичну та функціональну специфіку жаргонного лексикону, установити соціолінгвальні та соціокультурні чинники активізації жаргонного лексикону в тексті ЗМІ, описати експресивну, образну функції жаргонних одиниць у сучасному газетно-публіцистичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу і обґрунтування результатів дослідження. Журналісти часто для своїх творів обирають лексику розмовної мови. «Жива розмовна стихія, яка має великий потенціал виражальних засобів, дає необхідний експресивний ефект. Роль розмовної мови зростає не тільки в суспільній, але й в особистісній комунікації. Її свіжість, відкритість, експресія повністю відповідають тим смакам, якими вирізняються сучасне суспільство й епоха. Усно-розмовна мова стає найбільш перспективним, органічним джерелом динаміки літературного стандарту» [2, с. 109]. Розмовна лексика інтенсивніше, ніж граматичні розмовні форми, проникає в інші стилі, зберігаючи за собою стилістичне забарвлення розмовності. О. Б. Сиротініна вважає, що основною лексичною особливістю розмовної лексики є її здатність широко використовувати будь-яке слово нелітературної мови [4, с. 74]. Наприклад: *Я завжди казав, що Львів – це місто патриціїв, але зараз він має те нещастя, що потрапляє під владу «простюхів», для яких місто нічого не означає, і культура тим більше; У нашій державі сумувати не доводиться. Рух (точніше його імітація) навколо парламенту, президента чи уряду можуть довести до колькок у животі; Цьогоріч у меломанів **повідпадали щелепи** після кліпу Поплавського про Костю-моряка (УМ, 16.01.2014); Ризикують **зашпортатися** об низький прохідний поріг і комуністи (ВЗ, 12.02.2013); У схожу історію з продовольством три роки тому ледь **не вляпався** прем'єр Ющенко (ДТ, 05.07.2003); Мартинюк, мовляв, **злизався** з «більшовиками», зокрема зі спікером Литвином, що не виконує напутніх настанов своїх однопартійців (УМ, 10.02.2009); Намагання видати анонімну **«заказуху»** за представлення різних поглядів на суспільно значущі події в цьому випадку виглядають смішно (УМ, 11.04.2010); Тепер, **почухравши шкаралупину**, деякі індивідууми болісно згадують те, що накоїли (АГ, 14.01.2014).*

Характерною особливістю наукового доробку з питань усно-розмовної мови є той факт, що переважна більшість дослідників зараховують до цього лексичного шару і жаргонну лексику (ЖЛ), кваліфікуючи її поряд з розмовною і просторічною як знижену або вульгарну.

Водночас усталилась думка про жаргон як вияв мовної розкутості й бравади, релевантний і для стилістики друкованих ЗМІ в аспекті стилістичного зниження. На думку Л. О. Ставицької, «соціально-стильові орієнтири жаргонної лексики у друкованих ЗМІ зводяться до кількох

аспектів, а саме: газетно-журнальний вокабуляр жаргонізмів віддзеркалює наявний на даний період жаргонний словник із пріоритетом тих чи інших соціолектів; фіксує семантичні, словотвірні трансформації жаргонного лексикону в усно-розмовній практиці широкої людської спільноти, представників окремих професійних соціумів, усних політичних дискурсах (репортажі, інтерв'ю, круглі столи тощо); розкриває індивідуальну журналістську мовотворчість у царині жаргоновживання» [6, с. 272].

Значну питому вагу мають елементи жаргонізованої розмовної мови (ЖРМ), що перейшли в ЖРМ з різних жаргонних субсистем: *дембель* – з армійського жаргону: *Коли настане дембель?* (дострокові вибори) (УМ, 03.2015);

кайф, *кайфовий* – з молодіжного, жаргону наркоманів: *Я отримую кайф від своєї роботи* (МГ, 13.10.2003);

крутий – крим. Засуджений авторитетний рецидивіст [9, с. 189] у ЖРМ – дорогий, вишуканий: *У місті побільшало крутих машин* (П, 11.10.2014);

облом – мол. крим. Невдача руйнування планів [9, с. 189]: *Яким же обломом для Сендака буде те, що Буца стане нардепом на місці нашоукраїнців-міністрів* (АГ, 23.03.2005);

халява, *на халяву* – крим., мол. Задоволення потреб, отримання чогось за чужий рахунок, безкоштовно: *Боже, як ми любимо халяву! Та й як її не любити – це у нас в менталітеті* (ПіК, 16.01.2014); *Оскільки частували й наливали «на халяву», то й результати вийшли вражаючі* (УМ, 28.01.11).

Частина жаргонної розмовної лексики поповнилася зі складу обценізмів (наприклад, блін, херня, хріново): *блін* – жаргонізоване розмовне мовлення, евфемізм. Слово, яке замінює непристойну лайку при вираженні досади, роздратування, здивування та ін. [9, с. 50]; *От я такий, блін, олігарх крутий* (АГ, 19.11.2013); *Можна взагалі начхати і звернутися за оголошенням на кшталт «Зробимо ваше весілля за вас (і без вас, блін!), а далі спокійно плювати в стелю»* (АГ, 24.07.2013);

На хрін, хріново – вираження презирства, зневаги, бажання позбавитись когось, чогось [9, с. 285]. *Депутати, які пройшли за партійними списками, швидко створили собі фракцію і з нею рахуються. А ми (одномандатники) на хрен нікому не потрібні; Наступного дня з'явилися: «Херня, приїдемо завтра»* (ПіК, 22.03.2013); *Наразі тренер не може сказати чесно: так, Юра грає хріново, але я змушений його ставити, адже більше немає нікого* (АГ, 17.12.2014).

Входження жаргонної лексики в мову публіцистики зумовлене насамперед її експресивністю, прагненням індивідуума до яскравого вираження своєї особистості. Демократичні зміни в суспільстві призвели до лібералізації стилістичних норм, що вплинуло на використання в літературній мові одиниць з некодифікованої частини національної мови. Виникла в соціумі своєрідна мода на жаргонні слова. Експансії лексики обмеженої сфери вживання в ЗМІ сприяє її яскрава стилістична забарвленість.

«Саме ця особливість дозволяє ЖЛ виконувати в публіцистичних текстах найрізноманітніші комунікативні завдання, перетворюючи раціональну публіцистичну інформацію в емоційно впливову» [3, с. 22].

До пейоративних засобів, що характеризують мову сучасних ЗМІ, належить і просторіччя. Як зазначалося, в дослідженнях просторічної лексики чітко простежується два погляди на природу просторіччя: вузький і широкий. Розглядаючи просторіччя як елемент газетно-публіцистичного стилю, можна пристати до думки Б. О. Коваленка [2, с. 14], який вважає, що основним різновидом просторіччя, яке трапляється в мові публіцистики і належить до першої групи, є власне просторіччя, яке перебуває за межами літературного слововжитку – використання неправильних, перекручених словоформ (зі спеціальною стилістичною метою): *бомагу, калашматять, учитильок*; відмінювання незмінюваних слів; модифікація слова внаслідок різних фонетичних процесів: *мікрохвон, хвілосохвія*; суржику. Наприклад: *Але потім комсомол, повна руйнація церкви, і навчання основ хвілосохвії і плітекономії міняло мій підход до релігії. На початку комсомолу мені хотілося вірити, що то усе забобони. Але поряд із цим мені завжди не давало переконаності, бо звідти пошла культура, пошла духовність, пошло письмо, звідти все. Можновладці часто вживають хвразу, що нинішня власть «сільная, как нікагда». Влада сільная, как нікагда в тому, що боїться власного народу* (АГ, 26.11.2004).

У складі другої групи – стилістично знижені слова, які перебувають на межі літературного і просторічного слововжитку і через свою стилістичну зниженість, грубість, непристойність виходять за рамки літературного слововжитку *виродок, ідіот, паскуда, халтура, лабух, бидло: Розбещені, розпаскуджені, розслаблені угорським дорожнім сервісом, ми забули, де ми* (ДТ, 17–23.05.2015); *Запрошення лабухів із сусіднього будинку «вилетіть» дець у 350 гр.* (АГ, 24.07.2014); *І, на жаль, у мене дуже розвинуте почуття власної гідності і я не люблю, коли мене вважають за бидло* (ПіК, 17–23.12.2015).

У мові сучасної української публіцистики спостережено функціонування обценної, або, як ще її називають, непристойної лексики (термін обценізм походить з латинської мови: *ob* – поза, *scenius* – сцена). Вона має експресивно негативне значення і вжита переважно для з'ясування певних стосунків, з метою дошкулити опоненту, показати його нікчемність або у такий спосіб захистити себе. Активізація таких лексем у газетній продукції зумовлена прагненням експресивізувати текст, створити яскравий вислів, подати певний відрізок дійсності в емоційно-оцінному плані.

Обценізми (непристойні, нецензурні слова) не варто ототожнювати з жаргоном. «Функціонально-стилістичний параметр жаргонної лексики насамперед пов'язаний із потужною сміховою першоосновою, що є складником культури зокрема. Під цим кутом зору ідея сміхового

потенціалу жаргонного лексикону легко може бути екстрапольована на екзистенцію української мови» [8, с. 11].

Обсценізми починають активно входити у структуру газетного дискурсу. Аналізуючи пейоризацію як характерну ознаку мовного розвитку кінця 80-х, О. О. Тараненко зауважує: «У публіцистиці першим зразком такого «розкутого» стилю, спрямованого на епатаж публіки, ... стала газета «Post-Поступ», що видавалась у Львові в першій половині 90-х рр. У мові низки газет та деяких журналах від початку 90-х рр. уже не рідкістю стало використання не лише взагалі субстандартних, а й непристойних одиниць, зокрема – з непристойними алюзіями або й відверто вульгарних, причому навіть у заголовках» [8, с. 24].

Висновки та перспективи дослідження. Функціональне значення субстандартної лексики полягає в підсиленні експресивності мовлення, у вираженні негативного чи іронічного ставлення до адресата мовлення. Жаргонізовані слова і словосполучення – це особливий стилістичний шар лексики, який об'єднує експресивне забарвлення зниженої конотації. Вони особливим чином впливають на формування комунікативних ситуацій, виступаючи своєрідним трансформатором емоцій, почуттів, переживань носіїв національної мови. Вивчення вживання стилістично зниженої лексики на шпальтах газет допомагає виявити сучасні тенденції в мові, вплив публіцистики на мовні реалії.

Умовні скорочення публіцистичних джерел

АГ – Аргумент-газета; БЦ – Без цензури; ВЗ – Високий замок; ДТ – Дзеркало тижня; МГ – Молода гвардія; П – Подолянин; ПіК – Політика і культура; УМ – Україна молода.

Список використаної літератури

1. Брыси́на Е. В. Экспрессивно-выразительные средства диалекта / Е. В. Брыси́на. – Волгоград : Перемена, 2001. – 131 с.
2. Коваленко Б. О. Стилiстично знижена лексика в мовi сучасної української публіцистики : атореф. дис. ... канд. філол. наук : спеціальність 10.02.01 / Б. О. Коваленко. – К., 2003. – 19 с.
3. Мардиева Л. А. Жаргонная лексика в современном публицистическом стиле / Л. А. Мардиева // Бодуэновские чтения: Бодуэн де Куртенэ и современная лингвистика : Междунар. науч. конф. (Казань, 11-13 дек. 2001 г.) : Труды и материалы : В 2 т. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2001. – Т. 2. – С. 21–23.
4. Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодики початку ХХІ ст. : [монографія] / М. І. Навальна. – К. : Ін-т укр. мови; Видавн. дім Дмитра Бурого, 2011. – 328 с.
5. Сиротинина О. Б. Современная разговорная речь и ее особенности / О. Б. Сиротинина – М. : Знание, 1974. – 260 с.
6. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг : Соціальна диференціація української мови / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 462 с.
7. Ставицька Л. О. Український жаргон. Словник / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 494 с.

8. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) / О. О. Тараненко // Мовознавство – 2003. – № 1 – С. 23–41.

9. Толковый словарь ненормативной лексики русского языка / [авт.-уклад. Д. И. Квеселевич]. – М. : ООО «Изд-во Астрель» 2003. – 1021 с.

10. Шаманова Н. М. Кліше в українському телепросторі: прагматичний і метакомунікативний вияви / Н. М. Шаманова // Мовознавство. – 2012. – № 5. – С. 81–86.

Третяк Наталия. Лексико-семантические средства снижения языка и стиля в печатных СМИ. В статье описана роль и перспектива развития разговорной речи в динамике литературного стандарта, пути пополнения жаргонной разговорной лексики и причины ее вхождения в печатные СМИ; раскрыта природа просторечия как пейоративного средства, а также роль разговорной речи, которая растет не только в общественной, но и в личностной коммуникации, поскольку разговорная лексика интенсивнее, чем грамматические разговорные формы, проникает в другие стили, сберегая за собой стилистическую окраску разговорности, ведь лексической особенностью разговорной лексики является ее способность широко использовать любое слово нелитературного языка; описаны характерные особенности научных исследований по вопросам устно-разговорного языка. Сделаны выводы о том, что большинство лингвистов зачисляет в эту лексическую прослойку и жаргонную лексику, квалифицируя ее наряду с разговорной как сниженную или вульгарную; приведен ряд примеров, раскрывающих масштабность использования сниженной лексики в СМИ; разъяснено такое понятие, как обценнизм, его вхождение в структуру газетного дискурса; определено функциональное значение ругательной лексики; сделаны вывод о влиянии публицистики на языковые реалии.

Ключевые слова: литературный язык, разговорный язык, жаргонная лексика, обценнизмы, пейоративные средства, газетный дискурс.

Tretiak Nataliia. Lexical-Semantic Means of Lowering Language and Style in the Printed Media. The article sheds light on the role and perspective of colloquial language development and its importance for the dynamic development of the literary standards, reveals the ways to replenish the slang and jargon vocabulary of the spoken language and the reasons for their entry into the printed media. The author argues that penetration of the lexemes with lowered connotative meaning into the language of publicistics is due to their expressiveness, high evaluative potential and vividness. The vernacular vocabulary with its bright stylistic coloration facilitates its usage in mass media. The study has revealed frequent use of the obscene lexicon, which has predominantly negative connotative meaning and is usually aimed at disclosing scandalous relationships, annoying an opponent, showing someone's insignificance or is used as a means of protecting oneself. These lexical units make the journalist's message more expressive, creative and bright. The key findings of this study contribute to understanding of modern tendencies in the language and the impact of publicistics on the lingual reality.

Key words: literary language, colloquial language, jargon vocabulary, obscenity, aposiopesis.

Стаття надійшла до редколегії 17.02.2017